

Наталія ВИГОДОВАНЕЦЬ

МОДУС СВОБОДИ У ПОЕЗІЇ НАДІЇ ПАНЧУК (ВІД «ЗАПОВІДНОГО ЛІСУ» (1993) – ДО «КОНСПЕКТУ СВОБОДИ» (2012))

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 1 (29). Вигодованець Н. Модус свободи у поезії Надії Панчук (Від „Заповідного лісу” (1993) – до „Конспекту свободи” (2012); 10 стор.; кількість бібліографічних джерел – 17; мова – українська.

Анотація. Зміст статті складає розгляд образу свободи (волі) у герметичній історіософській ліриці Надії Панчук. Творений переважно метафорою текст, проявляє себе тут як модус громадянського і особистісного ліричного звучання.

Ключові слова: модус, пам'ять, свобода, воля, метафора.

Відомо, що поетичний текст – складно і трудно писаний текст. Коли ж ідеться про дванадцятикнижковий доробок однієї мисткині, творений «від осені до осені», виношуваний день у день, хвилина в хвилину, то укорінюється враження певної одної-єдиної, неповторної органічної сполуки – Дому поета, в якому всевладним господарем є Текст.

Безкомпромісний Вадим Скуратівський учить: «Українська культура десь від доби Острозької академії до часів Григорія Сковороди – то культура неймовірного чуття і культу тексту. Тексту, який постає у певній впорядкованості як проекція космічної впорядкованості, власне – як особливий резонатор енергії Господаря Всесвіту. І впорядкованість тексту – того самого, умовно кажучи, середньовічного тексту – доконечно нагадує нам про впорядкованість світу. Попри те, що тогочасний світ палахкотів у вогні катастроф, існував отой ідеально впорядкований текст» [2, с.94].

Тоталітарна катастрофа, що тривала від кінця 20-х до кінця 80-х рр. ХХ ст., екстраполює думку Вадима Скуратівського на нові часи, коли до праці постали і постають рятувальники українського слова. Серед них також і Надія Панчук – блискучий стиліст, пошуковець рідномовної ниви. Її поетичний текст неповторний у своїй вивершеності. Він багатоголосий, його важко відтворити іншою мовою.

У 2009 році доброю волею поетеси і науковця-словакіста Тетяни Ліхтей побачила світ двомовна книжка вибраного із попередніх дев'яти збірок Н.Панчук під назвою «У щілині між століттями». Переклад здійснив відомий словацький перекладач Юрай Андрічик. Гарно з цього приводу пише Т.Ліхтей: «Вірші Надії Панчук – рідкісна консистенція символів і метафор, алюзій і асоціацій. Тільки добре підготовлений читач у куцях текстах – фрагментах зуміє вловити напрям, вібрацію думки, натяки і недомовки. Тільки читач-інтелектуал зможе розкодувати як те, що вже сказано авторкою, так і те, про що мало не до надри-

ву... промовчано («розкрились маків спечені уста, та хто збагне їх гарячкову мову...» [3, с.6].

Нема підстав не погодитися із дослідницею також у тому, що до словацького читача прийшла напевно неординарна творча особистість із власною концепцією. А отже, відомому словацькому перекладачеві Юраєві Андрічику, талант якого вже подарував нашим сусідам твори Максима Рильського, Ліни Костенко, Віталія Коротича, Бориса Олійника, Романа Лубківського та інших визначних українських письменників, і на цей раз випало завдання не з легких. І як завжди, до справи митець підійшов із глибоким усвідомленням відповідальності перед авторкою і читачем» [3, с. 7]. Для підтвердження висловленого Т.Ліхтей наводить такий текстовий взірєць:

I відкривались брами...

I. Андрусяк

*I відкривались брами,
що не вели нікуди,
і починались драми –
з часом змагались люди.
Не заживають рани
витязів хронотопу...
Все вже було з нами.
навіть римейк потопу.*

Otvârali sa brâny...

I.Andrusiak

*Otvârali sa brâny,
čo do prâzdna sa smiali,
začinali sa drâmy
s časom sa ludia prali.
A nehoja sa rany
vit'azow chronotopu...
Všetko sa dialo z nami –
remake až po potopu. [3, с.8].*

Повноцінний поетичний переклад Ю.Андрічика не може не захоплювати, але все-таки не треба було і в епіграфі, і в тексті поезії пропускати сполучник «і», який, на мою думку, забезпечував текстові міфопоетичний хронотоп – блискуче дібрану алюзію до книги Буття.

Текстотворчість у поезії – каменярска праця, бо «три персти пишуть, а все болить тіло» [4, с.407]. Так віршував поет XVII – поч. XVIII ст. Сучасна авторка, натомість, вважає, що «задумати, запланувати вірш, а тим більше обрати розмір – це як задумати, запланувати сновидіння» [5, с.12].

У «Домі поета» Надії Панчук, як і колись у автора першої української історичної поеми «Роксоланія» Севастьяна Кленовича, хазяйнує богиня Клію, а, отже, історіософія – визначальна прикмета письма поетеси. Учений-історик Ярослав Грицак у одному із інтерв'ю говорить: «Людина є те, що вона пам'ятає». А я б сказав: «Людина є те, що вона пам'ятає» [17, с.9].

Мотив пам'яті один із наскрізних і у поезії, і у прозі Н.Панчук [7, 88 с.]. Це багатогранна, нескінченна нитка історіософії, дуже інтимної, суб'єктивної, як і все в її ліриці. Так, у циклі «Бджолиний підмор» книжки «Конспект свободи» читаємо:

*Там рясту зорі у траві,
І мама, й тато ще живі...
Світ розсувався і малів,
щоб щось додати чи відняти,
чуття собі шукали слів...
В сухім остатку –
тільки дати,
все інше –
лиш сюжети снів [6, с.43].*

Історична пам'ять стає наскрізним соціософським мотивом усієї громадянської лірики Н.Панчук, її душевним боєм. Силою духу, гартованого корінням предків, поетеса розгортає щораз нові мотиви порятунку Людини, в т.ч. і від самої себе; робить це талантом багатой мистецької ерудиції та уяви, безмежними алюзіями з античності, літератури, музики, живопису, скульптури тощо.

Уже в «Заповідному лісі» (1993 р.) вона, як і свого часу Євген Плужник, прагне філософськи осмислити «очевидну моральну затраченість Людини як епізоду на дорозі великого і важкого духовного поступу» людства, його моральну катастрофу [8, с.269]:

*Колями від ідей та сліз
по дорозі,
моцній обманом,
тяжко суне історичний віз,
а куди –
не видно за туманом [9, с.17].*

Через роки мотив катастрофізму видозмінюватиметься, глибшатиме, непокоїтиме більше, з часом викристалізовуючись у бінарну опозицію свобода/раба, ампліфіковану низкою метафор:

*Постпаперових вигадок доба
свободу любить,
а таки – раба.
Усе в ній узалежнено болоче –
летке, крихке,
незрушне й неминуче [6, с.5].*

Процитовані рядки віднесені авторкою до початку книжки «Конспект свободи» (2012), і такими ж тривожно-невпокійними є в ній прикінцеві вірші-тропи:

*...вільна...
Як торішній листок
тополі
у молодій траві [6, с.43], –
та:
Свобода прісна
без невільництва
кохання.
І ніщо не руйнує
золотої брами
дитинства –
поки живем [6, с.96].*

Межа XX-XXI століть видалася плідною для Н.Панчук. З'явилися друком: «Заповідний ліс» (1993); «Vixi» (1997); «Дика пряжа» (2000); «...тільки завтра...» (2003); «Різні наголоси» (2004); «Місця надій» (2005); «Стоп-кадри» (2006); «Притулок простору» (2010); «Скоромороз» (2010).

Ці видання різні за змістом, за метонімічно-метафоричним підтекстом, кодованим уже у своїх метафоричних назвах, та несуть на собі печать авторської індивідуальності, послухної єдиному господареві поетового дому – всевладному Часові.

Надія Панчук працює для свого читача. Дивною силою психологізму вона настроює нас на власну хвилю, сповнену міжтекстуальних алюзій, голосів і звуків. З-під її пера виходять не звичайні книжки, а «сюїта віршів із шести частин» [11, с.124], «цикли-інтарсії», які «наповнюють «чому?», які ми ставимо часові і час ставить нам» [12, с.104], а один із циклів віршів «Конспект свободи» носить назву «Fuga temporum». Цікаво, що навіть після того, як осмислиш, що «фуга, поліфонічний (багатоголосий) твір, інструментальний або вокальний, експонує одну або декілька тем почергово у всіх голосах на окреслених засадах (імітація, контрапункти); найвищий розвиток отримала у творах Й.С.Баха» [13, с.1442], – вірши поетеси, що й і з нами

*... так буде...
Заглянеш у час,
де в холод
було тобі тепло:
десь – профілі юні,
десь – повний анфас
у німбах іронії «ретро» [6, с.20].*

Надія Панчук упорядковує думки і почуття, реалії та візії своїх книжок у цикли, сповнює їх відповідними глосами, коментарями, анотаціями. Так, до збірки «Дика пряжа» подано наступну преамбулу: «Головний герой збірки – час, головна інтрига – непрості взаємини людини з часом у його фізичних та суспільних вимірах упродовж одного життя» [14].

Приміром, до поезії «Річка-жилочка. Берез. М'ята» дібрано два предивні, як на око, епіграфі:

перший – «Там карі коні грають (З бойківської пісні)»; другий – «Прощатись з конем тяжко, як з людиною (З батькових слів)». Текст твору сягає катастрофізму горезвісної колективізації в Україні:

*Річка-жилочка. Берег. М'ята.
Коні хвалені – кара масть.
Попасіться на волі з татом,
Вас, як відкуп, господар здасть.
Коню-брате, та коню-брате, –
Взяти вас – тож усе забрати.
Ходить слідом всивіла м'ята.
Душу вийме – і не віддасть [10, с.38].*

Кожне із названих видань – різні за змістом, неоднозначні за авторськими інтенціями, натяками, в які вчитуємось у назвах книжок, у поетесиних коментарях і глосах. Однак усі вони «послушні» господареві поетичного дому – всевладному часові як естетичній категорії. Так, до п'ятої збірки «Дика пряжа: Вірші 1997-2000 років з п'яти зошитів» Н.Пачук додає: «Головний герой збірки – час, головна інтрига – непрості взаємини людини з часом у його фізичних та суспільних вимірах упродовж одного життя».

«Дика пряжа» – книжка філософської лірики із промовистим постбароковим концептизмом, новаторськими експериментами у формі, добірними алітераціями, епіграфами із численних джерел. Так, до поезії «До осені, до жовтого листка» маємо два епіграфи: перший – за Шекспіром, Макбет, V.3: «Я пожив на своєму віку, дожив до осені, до жовтого листка», – другий – «старовинна приказка»: «Вольному-воля, спасенному – рай»:

*«До осені, до жовтого листка»...
От і дожито.
Жито витика
голкі новенькі на чийомусь полі.
Поволі вчиться думати ріка
в передчутті морозяних алголів.
Ніяких драм.
Душа не чула болю,
аж поки ніч зненацька не спита:
де суть і сенс,
а де – лиш марнота?..
Хтось вибрав рай,
Я вибирала волю –
усе життя
прочитано з листа [14, с.85].*

Книжку «Місця надій» (2005) вчасно про-
рецензував Андрій Доля. Єдине його міркування, з
яким нема підстав погоджуватись, озвучене в та-
кий спосіб: «Тільки жінка здатна так невимушено
поєднувати просторіччя й елегантність» [15, с.12].
Як на мене, то в зазначеному рецензентом кон-
тексті більш слушним є висловлювання Миколи
Бердяєва: «... поетична мова трансцендентна, во-
на, як нація, – таємнича, містична, ірраціональна,
як і всяке індивідуальне буття».

Поетичним циклом Надії Панчук властива
внутрішня діалогічність. Це та саморухома пружина,
що забезпечує їм органічну цілісність, наскрізне

розгортання образу-переживання від початку за-
пропонованого взірця структури до її завершення.
Через різноманітні колізії, «рухомим театром ву-
лиць», «сонцем обрамленими днями», «між сонцем
і снігом», навіть при тому, що «час міняє шкіру», до
прикладу, авторка «Стоп-кадрів» веде нас до остан-
нього прикінцевого у збірці абзацу-спогаду:

*...і кожен день
був довгим як життя,
де побратались зустрічі й розлуки,
і юні яблуні
по схилу бігли в слід,
як менші сестри, розпростерши руки [10, с.14].*

У книжці «Стоп-кадри» акцентовано, крім
образу дня як естетичної категорії, на ще одному
поетичному ключі – образі тяжкої волі, що буває
«вольному». Це щось глибоко інтимне, настільки
ущільнене метафорами, що проміжне випадає як
таке, а рима практично неможлива:

*Абзац історії –
свободи сурогати,
і мирний атом
люто критий матом,
мігранти, вибухи,
безшумні автомати...
Абзац не з гірших, –
усміхнувся фатум [10, с.15].*

Надія Панчук – поет пребагатий власним
талантом. Вона ще й перекладає з польської т.зв.
жіночої поезії: і світознану Віславу Шимборську, і
менш відомих у нас Агнешку Осецьку, Галіну По-
святковську, Єву Бялоус, Маріанну Ольшевську...
Зрештою, коли автор друкує по збірці мало не щороку,
то напрошується висновок, що його
творчість – це життя, це воістину його щоденна
невситимість, це праця і праця душі, – і ще – вічне
свято, музика – понад усе, як «Зимовий ноктюрн»:

*Інії.
Мереживна ніч.
Срібна країна
мрев.
Срібна луна сторіч.
Срібне весілля дерев,
Місяця сивий
ліхтар.
Юні вербові брості.
Віщій джемелів
нектар*

*п'ють
випадкові гості [12, с.66].*

Надія Панчук пише через власну, працюю й
духом вибудовану для себе свободу. Традиційний
в українській поезії екзистенціал свободи набуває
в неї статусу модусу – образу волі філігранних
якостей, як саме життя. У високому постмодерно-
му стилі, як у «постшістдесятника» Василя Стуса,
яким, на жаль, постмодернізм український не
пішов» [16, с.1062], вона поглиблює історико-
філософські, естетичні горизонти українського
вестернізму, споконвічної нашої європейськості.

Література

1. Модус (лат.modus: міра, спосіб) – непостійна властивість предмета, яка зберігається у певних станах, на відміну від атрибута (навід'ємної властивості) // Літературознавча енциклопедія: У 2-х Т. / Автор-уклад. Ю.І.Ковалів.— К.: ВЦ «Академія», 2007. — Т.2. — С.67.
2. Скуратівський Вадим. Ігор Качуровський – історик культури// Сучасність. — 2004. — Ч.9. — С. 94-95.
3. Ліхтей Тетяна. «...крізь павутину літ...» // Панчук Н.М. У щілині між століттями: Вибрані поезії (українською і словацькою мовами). Переклав Юрай Андрічик.— Ужгород : Мистецька лінія, 2009. — 188 с.
4. Величковський Іван. Пишущому стихи// Українська література XI-XVIII ст./ Хрестоматія (за ред. д.ф.н. проф. П.В.Білоуса).— К. : ВЦ «Академія», 2011.— С.406-417.
5. Кіяновська Маріанна. «Мені вистачає інтриги у літературі» // Дзеркало тижня. — 2007. — №2 (631). — 20 січня. — С.12.
6. Панчук Надія. Конспект свободи [Текст]: цикли віршів / Надія Панчук. — Ужгород : Вид.-во Олександри Гаркуші, 2012.— 100 с.: іл.
7. Панчук Надія. Двоє у багряному саду [Текст]: мала проза / Надія Панчук. — Ужгород: Вид.-во Олександри Гаркуші, 2011. — 88 с. : іл.
8. Моренець Володимир. Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст. : Україна і Польща. — К. : Вид.-во Соломії Павличко «Основи», 2001. — 327 с.
9. Панчук Надія. Заповідний ліс: Поезія. — Ужгород: МП «Бокор», 1993. — 112 с.
10. Панчук Надія. Стоп-кадри: Вид.-во «Мистецька лінія», 2006. — 113 с.
11. Панчук Надія. Віхи: Поезія. — Ужгород: «Закарпаття», 1997. — 124 с.
12. Панчук Н.М. Тільки завтра. Цикли-інтарсії. Поезії — Ужгород: Мистецька лінія, 2003. — 104 с.,іл.
13. УСЕ (універсальна енциклопедія). — К.: «Ірина», 1999. — 1551 с.
14. Панчук Надія. Дика пряжа: вірші 1997-2000 років із п'яти зошитів — Ужгород: Мистецька лінія, 2004. — 104 с., іл.
15. Закарпатська правда. — 2005. — 19.XI – 25.XI (№43). — С.12.
16. Наєнко Михайло Кузьмович. Художня література України: Від міфів до модерної реальності/ М.К.Наєнко. Вид.-ня третє, з доповненнями й уточненнями (наукове видання). — К.: ВЦ «Промсвіта», 2012. — 1088 с.
17. Нагорна Тетяна. Ярослав Грицак. Історія країни – це її гравітаційна сила // Post поступ. — 2007. — 26 січня – 2 лютого (№3 (9)). — С.9.

Наталья Выгодованец

МОДУС СВОБОДЫ В ПОЭЗИИ НАДЕЖДЫ ПАНЧУК (ОТ «ЗАПОВИДНОГО ЛІСУ» (1993) – ДО «КОНСПЕКТУ СВОБОДИ» (2012))

Аннотация. Содержание статьи составляет рассмотрение образа свободы (воли) в герметичной историософской лирике Надежды Панчук. Преимущественно создаваемый метафорой текст, проявляет себя здесь как модус гражданского и личностного лирического звучания.

Ключевые слова: модус, память, свобода, воля, метафора.

Natalya Vygodovanec

THE MODUS OF FREEDOM IS IN POETRY OF NADIYA PANCHUK (FROM the "CHERISHED FOREST"(1993) - TO "COMPENDIUM OF FREEDOM"(2012))

Summary. The table of contents of the article folds consideration of character of freedom in the impermeable historycosophian lyric poetry of Nadiya Panchuk. The prevailing text created by a metaphor proves here as modus of the civil and personality lyric sounding.

Key words: modus, memory, freedom, metaphor.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2013 р.

Выгодованець Наталія Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури УЖНУ.